

НЕЗАВЪРШЕНИТЕ ИЗРЕЧЕНИЯ В КНИЖНО-РАЗГОВОРНАТА РЕЧ

Синтаксисът на простото изречение в съвременния български книжовен език не представя достатъчна характеристика на граматичната структура на един модел изречения. Става въпрос за тези синтактични единици, чиято семантико-граматична структура е незавършена. Не се имат предвид конструкции с прекъсване на синтактичната верига, но все пак завършена, а случай с абсолютна незавършеност на предикацията. Изследванията у нас не са нито пълни, нито последователни по отношение на модели от типа: Ами тя е свободна, така че... или Изобило да го..., Добре де, ти май някакви... в Граматиката на Ст. Младенов и Ст. Появасилев подобни конструкции са квалифицирани като "сложни елиптични изрази", т.е. визира се елипса на части на изречението.¹ Андрейчин, М. Иванов, К. Попов застъпват подобно схващане в учебника си "Съвременен български език": "Особен вид непълни изречения са тези, в които мисълта не се доизказва"². Учебникът по синтаксис на К. Попов не отделя внимание на този вид изречения³. Подобно е положението и в Граматиката на съвременния български книжовен език⁴. Посочени са изреченията с психологическа пауза в отлика от непълните изречения, за които има подобаваща информация. Съветската лингвистика е също непоследователна по отношение на такива конструкции. Някои изследвачи застъпват тезата за "собствено непълни" или "неразвити изречения"⁵. Други поставят под въпрос статуса им на предикативни единици⁶. Въпросът за изреченията с незавършена синтактична структура в съвременния български книжовен език намира конструктивна трактовка в статията на Иван Пеев "Разграничаване на две синтактични явления: конструктивно обусловената елипса и прекъсването". За пръв път се обособяват в самостоятелен структурен тип предикативни единици изречения, в които има прекъсване на синтактичната верига, като е налице отграничаване от непълните изречения.

Задачата на това изследване е да се направи опит за структурно-семантична характеристика на незавършените изречения и въвеждането им като самостоятелен синтактичен тип. Предвид типологията на простото изречение в съвременния български книжовен език и аспектите за характеристика на изречението, може да се говори за релация за-

вършеност /незавършеност, но в отлика от релацията пълнота/непълнота. С оглед на особеностите на разговорната реч и принципите на изграждане на нейните синтактични конструкции се счита, че най-пълна може да бъде характеристиката, ако се правят наблюденията върху такъв материал.

Всяка синтактична структура се гради на основата на съчетаемостта като граматично свойство на граматична форма. Задължителната съчетаемост е маркерът за опозицията завършеност/незавършеност на синтактичните конструкции. Това е съществен момент при тяхната характеристика.

Като се има предвид задължителната съчетаемост, може да се установи евентуалната синтактична проекция на изказването. От своя страна това е достатъчно условие да се квалифицира моделът като завършен или незавършен.

Диалогичността на общуването и спонтанността при неговата непосредственост е предпоставка за непълна реализация на задължителната съчетаемост на лексиката при комуникацията. Затова книжовно-разговорната реч в най-голяма степен съдържа изказвания с нереализирана синтактична перспектива, иначе казано, с незавършеност на структурата си. Тези изречения не трябва да се смесват и в никакъв случай да се идентифицират с непълни /елиптични/ изречения, от една страна, или пък да се уеднаквяват, от друга страна, с изреченията с многоточие, където се визират психологически паузи. Елиптичните /непълни/ изречения са член от опозицията пълни/непълни, в която се изразяват експресивни значения чрез парадигматиката на синтактичните конструкции, но при нормативността и на двете и неопровержимо твърдение на граматическите значения.

Съществува семантична разлика между елипсиса като категория на стилистиката на изречението и една друга категория, отнасяща се само и единствено до логико-граматическата страна на дадена верига, наречена синтактична нула. Смесването на елипсиса и синтактичната нула е смесване според А. И. Сквородников на различни пластовете на езиковата ни система. Елиптичност може да съществува и при нереализирана граматическа съчетаемост, и при нереализирана лексикална съчетаемост⁸. Незавършените изречения са такива синтактични единици, в чиято структурна верига има незаета синтактична перспектива, съответно с незавършена интонация като основен признак на синтактичната единица. Изреченията с многоточие, изразяващо психологическа пауза или повишено мисловно напрежение, притежават и за-

вършена /макар и непълна/ комуникативна перспектива, и подобаваща интонационна завършеност.

Наблюденията се извършват върху ексцерпиран материал от записи на книжно-разговорната реч, съхранявани във фонотеката към Катедрата по съвременен български език при ВТУ "Св. св. Кирил и Методий". Богатството на незавършени изречения и семантично-структурните им модификации е обусловено от действащия в книжно-разговорната реч принцип на икономията. Незавършените изречения се класифицират в две големи групи: незавършени прости изречения и незавършени сложни изречения. Подвидовете незавършени прости изречения се определят съобразно с вида незаета синтактична позиция с оглед на компонентната структура на изречението въобще.

1. Незавършени изречения, в чийто състав е изразен вербално само субектът на хипотетична мисъл. Предикатът отсъства и в никакъв случай контекстът /и ситуативен, и вътрешен/ не е достатъчно условие за реализиране на комуникативната перспектива. Например: Аз просто..., Аз отначало..., Иък аз..., Той преди..., Фантастични истории, а аз специално..., В това време един мъж.... Това неназоваване на ремата е резултат от спонтанността на общуването, като трябва да се отбележи, че невинаги е ситуативно обусловена. Доказателство за това е съотнесеността им към незавършените конструкции с незаета предикатна позиция, вече обусловена обаче от ситуацията: И тя..., И тя разбира, че има друга жена. В тези случаи е налице синтактичен паралелизъм, който подсилва семантико-граматичната дефективност на незавършеното изречение.

Наблюдават се и друг модел изречения - незавършени, с наличен предикат, но непълен, т.е. става въпрос за недостатъчността на глагола от гледна точка на сказуемото - непълна предикация: Адажеба, сега аз да не съм тука... 2. Без достойнство 1. Любовница ще ти ставам.; Партньорът му е... На Ковачев партньорът е шивач.; 1. и филмът? 2. Филмът е всъщност... Много са преплетени: Тя се казваше... Как беше? Този човек има дъщеря...; Ти си винаги... Във всичките цитирани примери критерий за незавършеността е нереализираната лексико-синтактична валентност на глагола-копула.

Спонтанността на общуването и смесването на синтактични перспективи, характерни за книжно-разговорната реч, предопределят не само употребата на незавършени изречения, но и възможността за допълнителна, конотативна характеристика в рамките на дискурса. Редом със синтактичния паралелизъм се среща и инверсията като словоредна особеност на този тип текст: А тези деца колко... Всъщност колко са небла-

годарни хората. Среща се и незавършена предикация, съчетана със служебни думи: Това пък е толкова..., Обаче съм направо..., А вътре е такъв...

Лексикалният състав на вербализираните синтаксеми е достатъчният маркер, въз основа на чийто нереализирана задължителна лексикална валентност се квалифицира безусловно незавършеността на синтактичната единица. Семантиката на служебните думи в тези примери подчертава недвусмислено незаетите позиции, като ориентира в някаква степен към евентуалния край на хипотетичната синтактична верига.

3. Незавършени изречения с изцяло хипотетична синтактична структура. В тези единици не може да се визират каквито и да са синтактични позиции, но пък е напълно ясно, че служебните думи предлагат евентуална синтактична перспектива: Обаче..., И..., Да, точно..., Или..., Там..., Въобще не.... Тук по-релевантен за съществуващата незавършеност на структурите е интонационният критерий, отколкото смисловият.

Като аспект на типологизиране незавършеността е приложима и в сложни синтактични структури. Наблюдават се две възможности:

1. Незавършени сложни изречения с препозиция на подчиненото изречение,
2. Незавършени сложни изречения с постпозиция на подчиненото изречение.

В случаите с препозиция на незавършеното подчинено изречение хипотетичността на синтактичната перспектива е заложена в семантичната характеристика на съюзната връзка, изискваща наличието на поне две предикативни единици. Най-често това е подчинителен съюз, който предопределя позицията на главното изречение, т.е. незаетата синтактична позиция тук е по-комплексна – става въпрос за незаета позиция на предикативна единица, а не на отделна синтаксема. Това дава възможност сложното изречение да се определи като незавършено: Щом ходи на училище, то..., Тя като ме пое в свои ръце..., То като ти дойде до първи клас, без да знае елементарни неща, какво ще го.... В последния пример се визира случай, при който е изразена вербално периферийната част на главното изречение, т.е. имаме незавършено главно изречение в рамката на сложното.

Книжовно-разговорната реч предлага случаи на сложни изречения, в чийто състав се включва незавършено подчинено изречение, но с вербализирана субектна позиция след съюзната връзка: Винаги спеше на спалнята там, където тя.... С подобни синтаксеми са незавършените

изречения в следните съчинителни конструкции: Аз нади си имам мес-
тенце, пък другите... или Груната организира или Новотеда, или Ле-
нинград, ама аз... Със специфично преплитане на синтактичната пер-
спектива се представят сложните смесени изречения: Единственият му
дефект е, че е с цигара в магазина, иначе... Безспорно е, че не-
завършеността на самостоятелното изречение бележи незавършеността на
цялата синтактична верига. Във всички посочени модели на незавърше-
ни изречения е налице липса на интонационна оформеност на представяна-
та синтактична верига - приключва се с възходяща интонация, а това
е достатъчно условие, за да се предполага съществуването на незаети
синтактични позиции.

Налага се изводът, че незавършените конструкции не са оформ-
мени единици на речта по отношение на интонацията и не влизат в съот-
несеност със завършените, що се отнася до нормата. Т.е. незавърше-
ността е отстъпка от нормата. Може да се говори в българския синтак-
сис за опозиция завършеност/незавършеност. Това допълва аспектите на
типологизиране на изречението като основна синтактична единица.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ст. Младенов, Ст. Попвасилев, Граматика на българския
език, София, 1939.
2. Д. Андрейчин, М. Иванов, К. Попов, Съвременен български
език, ч. II, София, 1957.
3. К. Попов, Съвременен български език, Синтаксис, София,
1979.
4. Граматика на съвременния български книжовен език, т. III,
Синтаксис, София, 1983, с. 111.
5. А. Н. Гвоздев, Очерки по стилистике русского языка, М.,
1965; И. А. Попова, Неполные предложения в современном русском языке, -
Труды института языкознания АН СССР, 1953, т. II, с. 13.
6. Граматика русского языка, т. II, ч. 2-а, АН СССР, М.,
1954, с. 89; Е. Галкина-Федорук, Современный русский язык, Синтаксис,
М., 1958.
7. Ив. Недев, Разграничаване на две синтактични явления: кон-
структивно обусловената елипса и прекъсването, - Език и литература,
1977, кн. 5, с. 19.
8. А. Н. Сквороднищев, О критерии эллиптичности в русском
синтаксисе, - ВЯ, 1973, кн. 3, с. 122-123.